כיתה ח' | הלכה · חמ"ד | שיעור 5 מתוך 5 | 45 דק' | שולחן ערוך או"ח שיח, ד; פניני הלכה שבת י, ג, ה-ח, יח

"אין בישול אחר בישול": בישול בשבת, פלטה ומיחם

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את הכלל "אין בישול אחר בישול" ואת הטעם לאיסור בישול לפי פניני הלכה.
- התלמידים יציגו את המחלוקת בדין תבשיל נוזלי שהתקרר ואת המנהגים השונים (ספרדים, אשכנזים, תימנים).
- התלמידים יכירו את מושגי כלי ראשון, שני ושלישי, ואת הדעות השונות בהנחת אוכל על פלטה.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר, ולא רק ליום חופש?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים ל"מפת השבת" של הכיתה שני דברים: דין אחד (מה עושים או ממה נמנעים) והרעיון שעומד מאחוריו (למה).

🧪 פתיחה

שואלים את הכיתה: מה ההבדל בין "לבשל" ל"לחמם"? מבקשים דוגמאות מהמטבח בבית. אחר כך מציגים שלוש תמונות (או מילים): שניצל קר מהמקרר, מרק קר מהמקרר, שקית תה. שואלים: מה מהם "משתנה" יותר כשמחממים אותו?

📖 הסבר למורה

בישול הוא אחד מל"ט אבות המלאכה (במשנה הוא מופיע בסדר הפת בשם "האופה"). בפניני הלכה (שבת י, ג) מוסבר שהכלל היסודי בשבת הוא שאסור ליצור דבר חדש, ולכן "לבשל אסור משום שהבישול הופך את המאכל" לדבר חדש, אבל מאכל שכבר התבשל אפשר לחמם, כי "אין בישול אחר בישול".

בתבשיל נוזלי שהתקרר (מרק, רוטב) יש מחלוקת ראשונים, כפי שמובא בפניני הלכה (שבת י, ה-ו): לדעת הרמב"ם, הרשב"א והר"ן גם על נוזלים חל "אין בישול אחר בישול"; לדעת רש"י, הרא"ש ועוד, בנוזלים שהתקררו "יש בישול אחר בישול". השולחן ערוך (שיח, ד) פוסק שתבשיל שנתבשל כל צרכו "יש בו משום בישול אם נצטנן", בתבשיל שיש בו מרק, וכך נוהגים הספרדים; הרמ"א עשה מעין פשרה: אם נשארה בתבשיל חמימות מותר לחממו, וכך נוהגים האשכנזים; ומבני עולי תימן רבים נוהגים כדעת הרמב"ם.

פלטה ומיחם: לפי פניני הלכה (שבת י, יח), גם כשמחממים מאכל מבושל, אסור לעשות זאת באופן "הנראה כבישול". בהנחת מאכל על פלטה חשמלית נחלקו הפוסקים: "לדעת רבים" אסור להניח ישירות על הפלטה, אבל מותר אם יש חציצה (סיר או צלחת הפוכה); "ויש מקילים" להניח על פלטה, כי אין רגילים לבשל עליה. במיחם (או בקומקום) המים הם "כלי ראשון"; פניני הלכה (שבת י, ז-ח) מסביר את ההבדל בין כלי ראשון, שני ושלישי, ומביא שלהכנת תה נוהגים להשתמש בכלי שלישי, כי יש חוששים שעלי התה הם "קלי הבישול".

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי, לתלמידים שהדינים נוגעים לבית שלהם. בממלכתי אפשר להשתמש בשיעור כהצצה לתרבות היהודית: הרעיון של "לא יוצרים דבר חדש בשבת", ומסורות האוכל של השבת (חמין, חמין תימני, צ'ולנט) שנולדו מתוך ההלכה הזאת.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

פניני הלכה, שבת י, ג (קטע)

הכלל היסודי בהלכות שבת הוא, שאסור ליצור דבר חדש

שולחן ערוך, אורח חיים שיח, ד (תחילתו)

תבשיל שנתבשל כל צרכו יש בו משום בישול אם נצטנן

פניני הלכה, שבת י, ה (קטע)

אלא שישנה מחלוקת יסודית בין גדולי הראשונים בשאלה, האם הכלל הזה חל גם על תבשילים נוזליים כמרק ורטבים

פניני הלכה, שבת י, ו (קטע)

והאשכנזים נוהגים על פי הרמ"א, שעשה כעין פשרה בין שתי הדעות

פניני הלכה, שבת י, יח (קטע: פלטה)

אולם נחלקו הפוסקים לגבי פלטה חשמלית וטס נחושת שמניחים על גבי האש. לדעת רבים, אסור להניח בשבת על פלטה חשמלית או טס נחושת תבשיל שנסתיים בישולו, מפני שהנחת מאכל על גבי מקור החום דומה לבישול. אבל אם יניחו על הפלטה או על טס הנחושת סיר או צלחת הפוכה, מותר להניח עליהם מאכל מבושל, שאין זו דרך בישול להניח חציצה בין מקור החום לתבשיל

פניני הלכה, שבת י, יח (המשך)

> ויש מקילים, שהואיל ואין רגילים לבשל על גבי פלטה וטס נחושת, אלא רק על גבי אש גלויה, אין ההנחה על פלטה וטס נחושת נראית כבישול, ולכן מותר להניח עליהם מאכל מבושל בשבת

פניני הלכה, שבת י, ח (קטע: תה)

> הרוצה להכין תה, צריך לעשות זאת בכלי שלישי. כלומר יערה את המים החמים לכוס אחת (שהיא כלי שני), וממנה יערה את המים לכוס אחרת, שהיא כלי שלישי, ולתוך הכוס הזו יכניס את שקית התה

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"אסור ליצור דבר חדש"	פניני הלכה: הבישול יוצר מאכל חדש. חימום של מאכל מבושל אינו יוצר דבר חדש.
"יש בו משום בישול אם נצטנן"	שולחן ערוך: בתבשיל שיש בו מרק שהתקרר, חימום נחשב בישול. (בתבשיל יבש מותר.)
"כעין פשרה בין שתי הדעות"	הרמ"א: אם נשארה במרק חמימות מותר לחממו; אם התקרר לגמרי, אסור. כך נוהגים האשכנזים (לפי פניני הלכה).
"נחלקו הפוסקים לגבי פלטה חשמלית"	דעה אחת: צריך חציצה (סיר או צלחת הפוכה). דעה שנייה: מותר להניח על פלטה, כי אין רגילים לבשל עליה.
"בכלי שלישי"	כלי ראשון = הכלי שעמד על האש (כמו המיחם). כלי שני = הכלי שמזגו אליו. כלי שלישי = מזיגה נוספת.

👥 לימוד בחברותא

בזוגות, בשלושה תחנות קצרות. תחנה 1: הכלל (פניני הלכה י, ג). תחנה 2: מרק שהתקרר (שולחן ערוך שיח, ד; פניני הלכה י, ה-ו). תחנה 3: פלטה ותה (פניני הלכה י, ח, יח).

1. לפי פניני הלכה, מה ההבדל בין בישול לחימום, ומה הטעם?
2. מה פוסק השולחן ערוך על תבשיל שנתבשל כל צרכו ונצטנן? באיזה סוג תבשיל מדובר?
3. הציגו בטבלה את שלוש הדרכים בדין מרק שהתקרר: מי נוהג כך, ומה הדין?
4. מה הדעות בהנחת מאכל מבושל על פלטה? מה משותף לכולן?
5. מה ההבדל בין כלי ראשון, שני ושלישי? למה תה מכינים בכלי שלישי?

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: "לבשל" מול "לחמם" ושלושה מאכלים (5 דקות)
2. הסבר: בישול כיצירה, ו"אין בישול אחר בישול" (6 דקות)
3. לימוד בחברותא בתחנות: מרק שהתקרר, פלטה, מיחם ותה (15 דקות)
4. מליאה: טבלת המנהגים ו"כל אחד כמנהגו" (6 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (10 דקות)
6. סיכום היחידה ו"מפת השבת" (3 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה פירוש "אין בישול אחר בישול"?
2. מה ההבדל בין כלי ראשון לכלי שני?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, נוזל שהתקרר שונה ממאכל יבש בשאלת הבישול? (רמז: פניני הלכה מדבר על החום כחלק מהותי מהבישול.)
2. מה המשמעות של "נראה כבישול"? למה חכמים חששו גם ממה שרק נראה כמו מלאכה?

הערכה (מה דעתי?)

1. איך אפשר ללמוד בכיתה שבה יש מנהגים שונים בלי להפוך את זה ל"מי צודק"?

🏁 סיכום השיעור

מסיימים את "מפת השבת" של היחידה: זכור ושמור, ל"ט מלאכות, כבוד ועונג, מוקצה ובישול. כל תלמיד כותב תשובה אישית לשאלה הגדולה: "מה הופך את השבת ליום אחר?", עם מקור אחד מהיחידה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. הסבירו במשפט אחד את הכלל "אין בישול אחר בישול".
2. כתבו את שתי הדעות בהנחת אוכל על פלטה.

💡 הערות למורה

בכיתה יהיו תלמידים ממשפחות עם מנהגים שונים (ספרדים, אשכנזים, תימנים). אמרו מראש: כל מנהג נשען על פוסקים, וכל משפחה נוהגת כמנהגה ושואלת את רבה. אל תכריעו בכיתה בשאלות מעשיות (למשל איזו פלטה או איזה מיחם). דיני שהייה והחזרה (פניני הלכה י, יד-כ) ודוד שמש (י, כה) לא נכללו, ואפשר להקדיש להם שיעור המשך.

📝 בדף העבודה

הכלל "אין בישול אחר בישול", טבלת מנהגים במרק שהתקרר, שתי הדעות בפלטה, כלי ראשון/שני/שלישי, ושאלה מסכמת (20 נק'). מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- פניני הלכה, שבת י, ג (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים שיח, ד (תחילתו) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת י, ה (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת י, ו (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת י, יח (קטע: פלטה) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת י, ח (קטע: תה) (ספריא)

מחוון: בישול בשבת: פלטה ומיחם

1. כי האיסור הוא ליצור דבר חדש, והבישול הופך את המאכל לדבר חדש; מאכל שכבר התבשל אינו נעשה "חדש" בחימום ("אין בישול אחר בישול").
2. רמב"ם ועוד: מותר לחמם (אין בישול אחר בישול גם בנוזל); רבים מבני עולי תימן. שולחן ערוך: יש בו בישול אם נצטנן, אסור; הספרדים (בעקבות השו"ע). רמ"א: אם נשארה חמימות מותר, ואם התקרר לגמרי אסור; האשכנזים.
3. דעה א: אסור להניח ישירות, מותר עם חציצה (סיר או צלחת הפוכה); הנחה על מקור החום דומה לבישול. דעה ב: מותר להניח; אין רגילים לבשל על פלטה, ולכן זה לא נראה כבישול.
4. ג. כלי שלישי.
5. א. (5 נק') מאכל שהתבשל כבר אינו "מתבשל" שוב; דוגמה: שניצל, קוגל או בורקס (מאכל יבש מבושל), בתנאי שהחימום לא נראה כבישול.
   ב. (7 נק') רמב"ם/רשב"א/ר"ן מתירים (רבים מעולי תימן); רש"י/רא"ש אוסרים, וכך השו"ע (ספרדים); רמ"א: מותר אם נשארה חמימות (אשכנזים). 2-3 נק' לכל עמדה.
   ג. (4 נק') כלי ראשון עמד על האש ודפנותיו חמות; כלי שני עירו לתוכו. בתה יש חוששים שהעלים "קלי הבישול" ומתבשלים גם בכלי שני, ולכן כלי שלישי.
   ד. (4 נק') תשובה מנומקת: כבוד הדדי, הבנה ששני המנהגים נשענים על פוסקים, אירוח וחיים משותפים.